

MENS en Wereld

Bij het afscheid van Van den Berkhof

Het is een boeiende bezigheid om een antwoord te zoeken op de vraag; wat en hoe is eigenlijk een groot staatsman? Zoals met bijna alle beroepen het geval is, zal dat de man zijn, die een combinatie van vele eigenschappen heeft, die in een zekere harmonie met elkaar verbonden zijn. Vanzelfsprekend zijn er in verschillende situaties verschillende soorten staatslieden denkbaar, die allen het predicaat groot verdienen.

Churchill was groot in oorlogstijd, Roosevelt groot in een crisis, Masaryk groot in het vormen van een onafhankelijke staat, Lincoln groot als verzoener zonder haat na de burgeroorlog in de V.S. Het lijkt mij zeker dat grote staatslieden nooit fanatici zijn, dat zij het bereikbare en het mogelijke nastreven, dat zij geen afschuw of minachting hebben voor mensen, dat zij niet sentimenteel zijn, dat zij met zich zelf in het reine moeten zijn en dat zij hun taak met grote reserve, soms zelfs met weersin moeten verrichten. Doen zij dit laatste niet dan zijn zij op macht belust. En dan zijn er nog een slordige honderd eigenschappen verder nodig om een groot staatsman te zijn.

Pandit Nehroe is twee dagen in ons land geweest, om te leren. In bliksemtempo liet hij zich allerlei uitleggen. De problemen van zijn land zijn ontzagge-lijk groot, bovenmenselijk groot en onder zijn leiding worden zij als problemen gezien, er wordt gewerkt en gezwoegd. Van het westen leren de leiders en van het Oosten leren zij en zij trachten een eigen weg te vinden. Zij weten dat er niet één heilsleer is die plotseling alles ten goede zal keren; zij zijn democraten, voorzover mogelijk in een deels „achterlijk“ land. Ik meen dat Nehroe een groot staatsman is, misschien de belangrijkste die aan het roer staat in de wereld. Als er meer waren als hij...

U ziet hem, op deze foto, de ambasadrice van Pakistan – de vertegenwoordigster in ons land dus van India's nabuurstaat, waarmee het geen al te vriendschappelijke betrekkingen onderhoudt – de hand geven. En dit gebaar wijst op zijn verzoenende houding ten aanzien van Pakistan. Zij doet hopen, dat er eens goede harmonie zal heersen tussen beide landen.

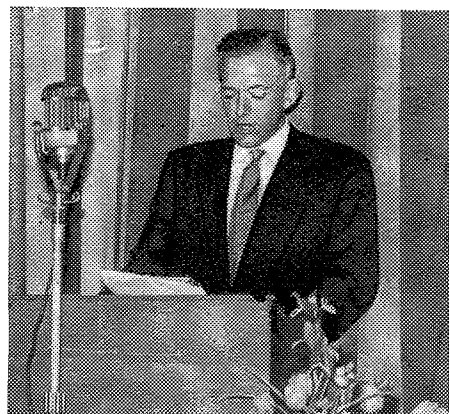
Fenco van den Berkhof heeft als administrateur van het H.V. al zoveel moeilijks en onaangenaams te verwerken gekregen, dat dit stukje er nog wel bij kan. Want dat hij, uiterst bescheiden en teruggetrokken man, alle openlijke hulde schuwt is geen voldoende reden om hem die hulde niet te brengen. De afgevaardigden der gemeenschappen hebben de algemeen voorzitter beluisterd, toen hij tijdens het congres afscheid van hem nam, de leden van het H.B. zijn erbij geweest, toen hem een geschenk werd aangeboden met enkele vriendelijke woorden, maar vele lezers van M. en W., ook zij die niet tot een gemeenschap van het H.V. behoren, dienen te weten dat v.d. Berkhof een andere functie heeft aanvaard en zullen het ongepast vinden als niet ook in M. en W. aan dit afscheid enkele woorden worden gewijd.

Iemand die, hetzij als recensent, als criticus als feestredenaar of spreker bij een begrafenis, mensen of kunstproducenten beoordeeld, moet er zich voor hoeden dat hij niet te kwistig is met de hoogste mate van lof, gegeven in de extreemste bewoordingen. Er is dan geen superlatief meer mogelijk en het gehele beoordelingsniveau komt bespottelijk hoog te liggen. Het gevolg is altijd dat geen mens vertrouwen houdt in de beoordelingen van zo'n maximalist. Op begrafenis is dat niet zo erg; de dode kan zich niet ergeren, de familie voelt zich gestreeld, de redenaar groeit met de lof mee en niemand is, naast het verdriet, nog ontevreden.

Maar bij een afscheid als dit ligt het anders. En als ik mij dat terdege voor ogen stel en afweeg en pieker dan ontom ik niet aan de plicht om hier, bij dit afscheid, superlatieven te gebruiken.

Fenco van den Berkhof heeft een ijver, een plichtsgetrouwheid, een verbeterd werkwoede gehad, die soms griezelig en altijd verbaazingwekkend was. Denkt u het zich maar in om uit het niets de administratie op te bouwen van een organisatie als het H.V. – van 260 leden tot 12000 in tien jaar –. Hij had de tact om met de meest uiteenlopende mensensoorten, handelend in de meest vreemde situaties, na eindeloos

geduld de enig juiste oplossing te vinden. Hij dacht altijd aan alles. En als U wist wat voor een gekkenhuis het pand Bleyenburgstr. 1 lange tijd is geweest – behalve zijn woonvertrekken dan – dan is dat de hoogste lof. Zijn veelzijdigheid was renaissancistisch: hij kon perfecte brieven schrijven; overredend spreken – in klein gezelschap –, organiseren en werk verdelen, financieel stond hij z'n man, op zijn reizen naar de gemeenschappen wist hij knopen te ontwarren, te stimuleren en te regelen en dat alles in uiterlijk onaandoenlijke kalmte en goed humeur.

Het was alleen wel eens angstig om te zien dat hij snel grijs werd en snel ouder. Hij pleegde roofofbouw.

Hij gaat het werk bij het H.V. verlaten, maar blijft met vele banden aan het Verbond gebonden, en dat besluit moet geëerbiedigd worden. Hij moge dan in de nieuwe werkkring vinden wat hij er zoekt – ik hoop ook wat rust, wat regelmaat – hij moet weten dat hij voor het Verbond onsterfelijke verdiensten heeft, zo groot dat de lof toch maar flauw en laf zal aandoen.

Bijzonder onaardig – een lelijke trek van hem – is het, dat hij het zijn opvolgers onmogelijk heeft gemaakt om beter te worden dan hij, dat hij het hun bijzonder moeilijk heeft gemaakt om even goed te worden als hij. Dat is niet mooi van hem.

Dit afscheidstukje zou nog onvollediger zijn dan het al is als er niet melding gemaakt werd van het feit dat nu waarschijnlijk voor het eerst in tien jaar de vrouw van Fenco v.d. Berkhof zal beseffen dat een man en vader niet altijd weg hoeft te zijn. Zij zal zich wel in 't bijzonder verheugen over het afscheid. Wij leden van het H.V. doen dat ook, voor hem en zijn gezin, niet voor ons, niet voor het H.V. Het allerbeste in de nieuwe werkkring.

Red.

M. en W. in augustus

In de vakantiemaand augustus zal slechts één nummer van Mens en Wereld verschijnen dat onze abonnees op zaterdag 17 augustus zal bereiken. Drie weken daarna, op 7 september, verschijnt het daaropvolgende nummer, waarna de veertiendaagse verschijning wordt hervat.

UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND — 12e JAARGANG NR. 15 — 27 JULI 1951

VERSCHIJNT OM DE VEERTIEN DAGEN

KRITISCH ALLERLEI

Er is een tijd geweest, dat de Nederlandse rooms-katholieken zich terecht beklagden over hun achteruitstelling. Deze discriminatie behoort voor het overgrote deel lang tot het verleden. Gelukkig. Nu willen Nederlandse katholieken dikwijls de schaal naar de andere kant laten overslaan: zij trachten menigkeer hun opvattingen aan anderen op te dringen. Een sterk voorbeeld daarvan achten wij het opmerkelijke besluit, dat de KVP-fractie in de gemeenteraad van Diemen (bij Amsterdam) er heeft doorgedreven: in dat plaatsje zullen in het vervolg de specifiek rooms-katholieke feestdagen Maria-ten-hemel-opneming en Allerheiligen als officiële feestdagen worden beschouwd.

Een merkwaardig, ja ietwat bangstigend, besluit. Ons inziens een symptoom van het voortdurende drijven van bepaalde groepen rooms-katholieken, Nederland in zijn geheel te katholisieren. Dat dergelijke besluiten geen goed doen aan de verhouding van rooms-katholieken tot andersdenkenden in velerlei schakering lijkt ons overduidelijk. Als dan die andersdenkenden deze actie een halt willen toeroepen is het niet uitgesloten dat die rooms-katholieken spreken van „anti-papisme”. Een christelijk-historische wethouder stemde vóór het rk-voorstel; wat de man bezielde blijft ons vooralsnog een geheim.

Het nieuwe Europa groeit, zij het langzaam en met veel tegenstand. Soms gaat de ontwikkeling met horten en stoten, soms zelfs schijnt zij een minder gunstige wending te nemen. Maar het laatste jaar bracht veel vooruitgang: symptomen daarvan zijn de totstandkoming van de „Euromarkt” en van „Euratom”, de verdragen die vooruitlopen op het stichten van een (West-) Europese economische en politieke gemeenschap. Nu zijn zij ook ter ratificering voorgelegd aan het Nederlandse parlement. Veel principiële tegenstand zullen zij daar hopelijk niet ondervinden.

En zo zullen vermoedelijk KSG, Euromarkt en Euratom en de verdere samenbindende Europese verdragen eens voorbeelden kunnen zijn van overeenkomsten, die de gemeenschappelijke economische, politieke en maatschappelijke betrekkingen van alle landen der aarde zullen regelen, hen zullen samenbinden in een wereldgemeenschap. Dan zullen misschien eens onze kinderen met verwonderde stemmen vragen: „Vader, wat was oorlog?”

Soms denken wij: „Die Duitsers leren het nooit!” Wij verzuchtten dat weer, toen wij lazen dat in Darmstadt de rector van de technische hogeschool de leden van zestien studentenverenigingen de toegang tot de colleges

heeft verboden, omdat de knapen op de sabel duelleren. Al in 1948 hebben de rectoren van de Westduitse hogescholen en universiteiten hun ban uitgesproken over die soort verenigingen, helaas zonder succes.

Het schijnt dus nog altijd in bepaalde Duitse kringen bon ton te zijn, dat zoonlief met gekerfde wangen rondwandelt. Deze „Mensur”-gezichten zijn te lang symbool geweest van het echtpruisische militarisme met zijn elendige nasleep. Het is te hopen, dat het de rectoren der Westduitse hogescholen eens mag gelukken deze verderfelijke geest uit te roeien, in hun en ons belang.

Honderdmiljoen keer zijn nu al kinderen met het Salk-vaccin ingeënt tegen poliomyelitis: de afschuwelijke kinderverlamming. En honderdmiljoen keer heeft men kunnen vaststellen, dat geen kind van inenting met dit vaccin nadelige gevolgen ondervond. Dr. Salk, de samensteller van dit wonderpreparaat, vertelde in de „polio-conferentie”, die in Genève is gehouden, dat zelfs aanstaande moeders met het vaccin kunnen worden behandeld en haar kinderen reeds bij de geboorte immuun blijken tegen kinderverlamming.

Een triomf van de menselijke geest, dit Salk-vaccin. Het doorbreekt ook een wonderlijke vicieuze cirkel, welks bestaan men de laatste jaren heeft ontdekt. Het is namelijk komen vast te staan, dat kinderverlamming het meest voorkomt in landen met hoog-ontwikkelde hygiëne. Naarmate de kindersterfte afneemt, groeit het aantal gevallen van kinderverlamming. Deze ziekte komt betrekkelijk weinig voor in de zogenaamde achtergebleven gebieden. Wie nu meent, dat de hygiëne in zekere zin verantwoordelijk zou zijn voor de toenemende polio vergeet, dat in die achtergebleven gebieden de ziekte weinig kans krijgt, omdat er de kindersterfte nog zo groot is. Daar worden de zwakkeren al slachtoffers van andere ziekten lang voordat de kinderverlamming toeslaat. Het Salk-vaccin schijnt de polio in de „hoogontwikkelde” landen definitief aan te grijpen. Voor algemene juichkreten is het echter nog te vroeg, de nuchtere feiten hebben nog te weinig gesproken.

De Amerikanen hebben weer wat nieuws: ze gaan „op de begane grond naar de maan”. Nu ziet dat er niet zo erg uit als het lijkt: de Lockheed-Aircraft Corporation in Georgia — heel bekende vliegtuigfabriek — heeft een luchtdichte cel geconstrueerd waarin zij mensen wekenlang kan beproeven op hun bruikbaarheid als „maanreiziger”.

Op dergelijke wijze naar de maan te gaan schijnt evenmin een

pretje te zijn als de toekomstige echte maanvluchten. Maar toen wij lazen, dat men „op de begane grond naar de maan” kan gaan dachten wij: „O, maar wisten de heren dat nog niet? Als de mensheid niet leert voorzichtiger om te springen met uranium- en waterstofbommen gaan we misschien eens met z'n allen op de begane grond naar de maan.”

Eerlijk bekend zijn wij niet zo geschokt door de berichten uit Rusland die melden, dat Molotow, Malenkow, Kaganowitsj en Sjepilow in ongenade zijn gevallen. We hebben in ons toch nog niet zo heel lange leven dergelijke berichten uit Rusland al te vaak gelezen om nog te kunnen roepen:

„Nee maar, hoe is het toch mogelijk!” Ons geheugen heeft het al lang opgegeven al die ... tows, ... kows, ... witsjen en ... lows te onthouden die na 1918 opgang maakten en later in ongenade vielen.

Weet u, wat ons intrigeert? Of Chroesjtsjow en zijn kornuiten hun 25-jarig ambtsjubileum zullen halen. Wij zijn nog net niet oud genoeg om een kans te hebben dat te kunnen beleven. Als zij het beleven ...

Onderhandelen Israel en de Arabische landen wel of niet over oplossing van het vraagstuk der arabische vluchtelingen? Er is langzaamaan voor hen, die in ernst trachten te begrijpen wat er zich tussen die staten op diplomatiek niveau afspeelt geen wijs meer uit te worden. De ene dag duikt het (toch wel hardnekkige) gerucht op, dat er binnenskamers vorderingen zijn gemaakt

bij de likwidatie van dit probleem en een dag daarna regent het tegenspraken.

Wij hopen dat zij, die volhouden: „Een oplossing is in zicht” gelijk hebben. Te lang hebben daar honderdduizenden verjaagden gewacht op meer levenszekerheid dan zij nu hebben. Te lang hebben louter prestigekwesties hen tot een speelbal gemaakt, te lang ook hebben de veelal nog volkomen feodaal geregeerde Arabische landen die mannen, vrouwen en kinderen misbruikt als vooruitgeschoven posten tegen het democratische Israel dat niet ongenegen schijnt krachtig mede te werken om voor hen, die slachtoffer werden van de oorlog tussen de nieuwe staat en zijn burenen, een nieuw tehuis te bouwen. Ruimte daarvoor is er, zeker in de Arabische staten, genoeg.

Vierhonderdduizend kuikens in „speciale” wagons bezwelen tijdens transport van Nederland naar Italië. Een afschuwelijke geschiedenis. Men moet zich niet blijven bepalen tot beantwoording van de vraag: „Wie is er schuldig aan, de Italianen of de Nederlanders?” Daarover zal wel heftig worden gekibbel: de Italiaanse Vereniging voor Dierenbescherming zegt „De Nederlanders hebben het op hun geweten,” terwijl de Nederlandse exporteurs de Italianen de schuld geven.

Met dergelijk geharrewar kan men jarenlang doorgaan. Zou het, vragen wij heel omzichtig, niet verstandiger zijn dat gekibbel geheel achterwege te laten en diepgaand te overleggen, hoe deze elendige zaken voorkomen kunnen worden? .

NIEUWE BALLADE OP EEN OUDE ROMANCE

DAT ik een huis heb zonder dak
en armer ben dan elke slak, —
is niets, het regent niet.

Dat ik een bed heb zonder bak,
voor deken soms een ouden zak, —
is niets, Job sliep op mest.

Dat ik een stal heb en geen koe —
dan moet de grendel nimmer toe —
is niets, ik drink geen melk.

Dat ik een boom heb zonder fruit
en dat er nooit een vink in fluit, —
is niets, het is geen herfst.

Dat ik een bril heb zonder glas
en dat mijn beenbreuk nooit genas, —
is niets, mijn hart is goed.

Dat ik een kast heb zonder wijn
en dat er nooit meer vrienden zijn, —
is niets, ik leef gerust.

Dat ik een vrouw heb met een leest,
leniger dan 't wildste beest, —
is niets, want zij is weg.

Maar dat ginds in dien sombren hoek —
ik kan 't niet zeggen zonder vloek —
vergeef mij 't woord, 't is niets,
dat ginds een wieg staat buiten 't licht
en dat het kind in de aarde ligt, —
is niets, want 'k schrei mijn ogen toe.

Karel Jonckheere, uit: Facetten der Nederlandse poëzie, uitg. Nijgh en van Ditmar, 's-Gravenhage.

De mens in tweestrijd

Dr. G. J. Hoenderdaal:
*De mens in tweestrijd. 1956, Van Loghum
Slaterus, Arnhem. Prijs f 6.90.*

De lectuur van dit keurig uitgegeven boekje laat zeer gemengde gevoelens na. Tegen de opzet kan men geen bezwaar maken. De schrijver richt zich, zoals hij in de inleiding verklaart, tot „allen, die met mensen te maken hebben” – hij bedoelt dan vooral pedagogen en psychologen, maatschappelijke werkers en medici –, gaat uit van de juiste stelling: „wie denkt niet te filosoferen, filosofeert toch”, en wil dan trachten te beschrijven „niet wat de mens de facto, dus feitelijk is, maar wat de mens de jure, dus naar zijn diepste bestemming is en hoe hij zijn moet, om waarsachtig mens te kunnen heten.” Hij onderneemt deze poging in vijf hoofdstukken, die de mens laten zien als geplaatst, „tussen cultuur en natuur”, „tussen natuur en genade”, „tussen vrijheid en onvrijheid”, tussen „individu en gemeenschap”, en „tussen zijn en bewustzijn”. Hij eindigt met een afsluitende beschouwing en een opgave van enige literatuur „voor wie zich verder wil oriënteren.”

Aan dit programma nu heeft de schrijver een uitwerking gegeven, die opvallende verschillen in niveau vertoont. Er zijn in dit boek gedeelten, die men zo niet altijd met instemming dan toch stellig met genoegen en profijt kan lezen; waar de schrijver blijkt zijn stof te beheersen, en er duidelijk en boeiend over te kunnen schrijven. Dat dit vooral het geval is als hij spreekt over de existentiefilosofie, die hem het naast aan het hart ligt, behoeft geen betoog. Maar tegenover deze onbetwistbare verdiensten staan helaas zo veel en zulke ernstige tekortkomingen, dat ik de belangstellende leek dit boek toch beslist niet kan aanraden als dat, wat zo vaak wordt gezocht: een „geschikte” inleiding in de filosofie.

Hoenderdaal heeft vrees ik zijn taak onderschat. Lessen, die hij gegeven heeft aan de Amsterdamse school voor Maatschappelijk werk, hebben de grondslag gevormd van zijn boek. Ik neem graag aan dat hij een levendig en boeiend docent is, maar het is heel iets anders les te geven aan een publiek dat men ziet en kent dan te schrijven voor een groter, onbekend en meer gedifferentieerd publiek. Met Plato's bezwaar tegen het geschreven betoog, dat het geen opkomende vragen beantwoorden en niets meer verduidelijken kan, zal ieder, die over filosofie schrijft en in het bijzonder hij, die dit voor leken doet, rekening moeten houden.

De auteur van een inleiding in de filosofie zal dunkt me aan drie eisen moeten voldoen: hij zal in de eerste plaats deskundig moeten zijn; hij zal verder moeten beschikken over een didactisch talent, en hij dient tenslotte een zekere zelfdiscipline op te brengen en zichzelf te dwingen tot een voorbeeldige helderheid in formulering.

Aan deze eisen kan Hoenderdaal slechts ten dele voldoen. Als hij het methodisch karakter van Descartes' twijfel verwaarloost en doet alsof er sprake is van werkelijke twijfel; als hij Epicurus een atheïst noemt; als hij de titel van Luthers geschrift *De servo arbitrio* vertaalt als „van de wil van de slaaf”; als hij de griekse wijsgeren laat „filosoferen in hun academie, hun lyceum of onder de zuilengalerijen van hun villa's”; als hij de mogelijkheid openlaat voor een vierde dimensie in de rekenkunde; als hij het tijdloze verduidelijkt door „als het ware het gelijktijdige geschieden aller dingen” – dan doet dit alles toch op zijn minst een zekere twijfel opkomen aan zijn deskundigheid.

Voor twijfel is echter geen plaats meer als

men over zijn didactische kwaliteiten denkt: die zijn stellig onvoldoende. Hoenderdaal haalt veel te veel overhoop, en geeft daardoor te weinig. „Wij kunnen er,” schrijft hij, „niet aan beginnen de zeer diepzinnige wijsbegeerte van Kant in enkele bladzijden uiteen te gaan zetten.” Maar als hij er nu eens twee of drie maal zo veel bladzijden voor genomen had, zou het dan werkelijk onmogelijk geweest zijn iets beters te bieden, dan deze verspreide opmerkingen, waarvan iemand die niets van Kant weet toch alleen maar een gevoel van machteloze verwildering kan overhouden? De nodige ruimte had de auteur gemakkelijk kunnen vinden als hij vele volkomen overbodige uitweidingen en mededelingen – zelfs de namen van de Moiren en de Nornen worden ons niet bespaard! – had geschrapt. In elk geval had Hoenderdaal veel minder kennis moeten vooronderstellen. Wie stelt hij zich als lezer voor, als hij zonder over Plato gesproken te hebben, plotseling de uitspraak lanceert: „Tot hiertoe redeneert Augustinus tamelijk platonisch?” En

wanneer hij het idealisme als volgt verklaart: „Wij doelen met dit woord idealisme niet op mensen die „idealen hebben” maar wij duiden hiermee een wijsgerige stroming aan, die ideeën als diepste kern van alle zijn aanvaardt” – wie van zijn lezers heeft er dan enig idee van, wat een idee is?

Dit laatste citaat, waarin „aanvaardt” de betekenis zal moeten hebben van „aanneemt, dat... zijn” brengt mij op het laatste tekort, de formulering. Die is op goed geluk af, vertoont ontoelaatbare slordigheden („het oudtestamentische gebod... moet niet worden opgevat als een... daad, maar als een houding”), is er soms naast („de hypothetische imperatieven binden ons aan talrijke voorwaarden”) en suggereert op andere plaatsen een exactheid, die er juist vreemd aan is („ons zedelijk oordeel is voor minstens drie-vierde gevormd door de bijbelse ethiek”).

De genoemde tekorten zijn te veel en te groot om in een volgende druk te worden weggenomen. De schrijver doet beter met een jaar of tien te wachten en dan revanche te nemen met een nieuw boek.

LIBBE VAN DER WAL

Oproep aan het Nederlandse volk

Mede namens 800 landgenoten van verschillende levensbeschouwing en politieke overtuiging, willen wij uw aandacht vragen voor de grote en elementaire nood, waarin miljoenen van onze medemensen op deze wereld verkeren.

Van de totale wereldbevolking, die 2½ miljard mensen omvat, leeft het derde deel – ongeveer 900 miljoen mensen – in welvarende gebieden zoals Nederland; het andere deel van de mensheid – meer dan 1800 miljoen mensen – leeft in de zogenaamde minderontwikkelde gebieden, waar honger, ziekte, analfabetisme en werkloosheid „normale” verschijnselen zijn.

Door het welvarend deel van de mensheid wordt 85% van het totale wereldinkomen genoten; het andere, grootste deel van de mensheid moet het met 15% van het wereldinkomen stellen. Terwijl wij leven in een tijd van hoogconjunctuur, waarin de vraag naar arbeidskrachten zelfs het aanbod overtreft, zijn de tot werken in staat zijnde mensen in de minderontwikkelde gebieden gedoemd minstens enkele maanden per jaar werkloos te zijn. Hebben wij in Nederland gemiddeld 72 jaar te leven en is de zuigelingensterfte slechts 2 op de 100 baby's, in de noodgebieden van onze wereld wordt men gemiddeld amper 30 jaar oud en in vele gebieden sterven reeds 20 tot 25 van de 100 baby's voor het voleinden van het eerste levensjaar.

De grote bestaansnood van zovele medemensen vormt een uitdaging aan ons allen gezamenlijk en aan ieder persoonlijk.

Deze uitdaging kunnen wij onmogelijk met incidentele inzamelingsacties alléén beantwoorden – hoe belangrijk zij ongetwijfeld kunnen zijn. Een zinvolle en doelmatige aanpak van het vraagstuk van de minderontwikkelde gebieden kan slechts plaats vinden op basis van een solidariteit die wereldomspannend is.

Wij doen een dringend beroep op allen, die de uitdaging, in de wereldsituatie besloten, inderdaad verstaan, zich aan te

sluiten bij hen, die onder het motto „DAADWERKELIJKE GERECHTIGHEID” het bovenomschreven inzicht onderstrepen met een concrete daad door: regelmatig 1% van het bruto inkomen af te staan ten behoeve van de hulp aan de minderontwikkelde gebieden en deze regelmatige bijdrage over te maken op girorekening 64.53.00 van de NEDERLANDSE ORGANISATIE VOOR INTERNATIONALE BIJSTAND te Den Haag onder vermelding van de letters D.G.

De gestorte gelden worden door NOVIB aangewend voor de uitvoering van projecten in minderontwikkelde gebieden, over welke projecten NOVIB zelf regelmatig mededeling doet via haar publiciteitsorganen.

Door deze daad wordt concrete bijstand mogelijk gemaakt: wij geven er tevens mee te kennen, dat:

- een reële aanpak van het vraagstuk van de minderontwikkelde gebieden ligt in een daadwerkelijk beleefde solidariteit, die gebiedt samen te delen;
- regering en volksvertegenwoordiging nu reeds kunnen en moeten overgaan tot het beschikbaarstellen van ten minste 1% van het nationale inkomen ten behoeve van de hulpverlening aan minderontwikkelde gebieden;
- een beweging dient te ontstaan, die gestadig groeiend een volkswil tot uitdrukking brengt, welke regering en volksvertegenwoordiging de nodige ruggeleuning verschaft voor bedoeld besluit.

Prof. dr. mr. P. A. H. Baan, ds. W. Barnard (Guillaume van der Graft); dr. E. Brongersma; mr. F. H. J. M. Daams; prof. mr. I. A. Diepenhorst; dr. H. J. Eshuis; dr. Sis Heijster; ds. J. B. Th. Hugenholtz; pater S. Jelsma M. S. C.; PROF. O. Koefoed; dom M. Malachias Muller O. Cist. S. O.; G. M. Nederhorst; mr. N. de Niet; H. Oosterhuis; prof. mr. W. P. J. Pompe; prof. dr. ir. W. Schermerhorn; ir. W. P. C. A. Schotel; prof. dr. K. Sneyders-de Vogel; prof. dr. ir. E. de Vries.

Het Humanistisch Thuisfront in 1956

Het Humanistisch Thuisfront heeft verslag uitgebracht over zijn werkzaamheden in 1956.

Wij lezen daarin dat door het tijdelijk staken van de uitgave van het blad „Zo” naar een andere wijze van contact met de contribuanten en andere belangstellenden werd gestreefd. In november werd daarom een gestencilde brief gestuurd; het ligt in de bedoeling op deze wijze met enige regelmaat voeling te houden met de kring van sympathiserenden.

In het conferentie-oord „De Ark” te Nunspeet werden negen vormings- en bezinningsbijeenkomsten gehouden, zowel voor dienstplichtigen als vrijwillig dienende militairen. Ontspanning en bezoeken aan het rijksmuseum Kröller-Müller wisselden de discussies af. Voor deze bijeenkomsten blijkt voortdurend grote belangstelling te bestaan.

De drie militaire tehuizen werden regelmatig door de geestelijke raadslieden bezocht. Het bezoek aan deze tehuizen was zeer bevredigend. Het tehuis te Amersfoort „In 't Adlerhuis” blijkt bij de daar geleverde militairen zeer populair te zijn. Het aantal bezoekers liep op tot ongeveer 14.000. Het moeilijk bereikbare tehuis te Havelte wordt vaak als rustpunt gekozen van oefeningen overdag en 's nachts. Het aantal bezoekers was ongeveer 14.000. „De Leemberg” te Nunspeet trekt regelmatig bezoek van militairen en 's zomers van vakantiegangers (in totaal ruim 30.000).

Ook in het verslagjaar hebben weer velen op onbekrompen wijze van hun instemming met de activiteit der stichtingen van het Humanistisch Thuisfront getuigd. Het valt te betreuren dat in enkele gemeenten een afwijzend standpunt wordt ingenomen ten aanzien van subsidieverlening aan deze stichtingen.

Mens en Kosmos

De drie nummers van „Mens en Kosmos” (uitgave N. Kluwer, Deventer), die in het eerste half jaar van 1957 verschenen, geven weer „elck wat wils.”

G. J. Lindemans schreef over „Devaluatie van de rede”, een kritische beschouwing over rationalisme en existentialisme. De Indische hoogleraar K. Seshadri leverde een belangrijke bijdrage over „Shaws filosofie.” Bijzondere vermelding verdient de uitgebreide kritische bespreking die Dr. D. H. v. Prins wijdde aan het boek van Prof. Dr. H. Kraemer „Kerk en Humanisme.” Verder noemen wij het artikel van M. van Praag over „Psychologie van het gesprek”, waarin deze een uiteenzetting geeft over de psychologische weerstanden, die de totstandkoming van een „echt” gesprek, een „ontmoetingsgesprek” tussen mensen van verschillende levensovertuiging belemmeren. De artikelen „Seneca” en „Epictetus” van P. Krug zijn de voortzetting van de beschouwingen, die onze medewerker in een vorig nummer van Mens en Kosmos wijdde aan het Stoïsch humanisme. De Dode-Zee-rollen van Qoemraan waren het onderwerp van een artikel van G. J. Lindemans, die hierin verschillende publikaties welke van Protestantse en Katholieke zijde zijn verschenen, aan een kritisch onderzoek onderwerpt.

Verder verschenen in deze nummers weer verslagen van de bijeenkomsten in de Internationale School voor Wijsbegeerte, o.m. van de cursus van Dr. H. Groot en G. H. Streurman „Facetten van Goethe's wereldbeeld” en van die van Dr. D. H. Prins „De betekenis van de mystiek voor de moderne mens.”

Ontspanning in soorten

Wanneer uw behoefte aan ontspanning zo sterk wordt, dat u het gevoel krijgt dat iets moet gebeuren, valt het voor de meesten van ons niet mee er wat op te vinden. Ik noem slechts twee voor de hand liggende belemmeringen: niet iedereen kan zo maar uit werk of gezin breken wanneer vermoeienis hem of haar te machtig wordt en evenmin kan iedereen zich, wat geld betreft, bij het eerste teken van opzien tegen de dagelijkse tredmolen de waelde van een beetje opfrissing in en door de natuur één twee drie veroorloven. Indelen en sparen en nog vele andere factoren komen er aan te pas. Maar wél kan iedereen zich alvast voor een luttel bedrag (f 4.25) op een of meer dagen van rust en verkwikking voorbereiden waardoor het profijt er van wordt verhoogd. Sommige dingen die eerst een inspanning lijken, blijken later de grootste ontspanning te verschaffen.

Eén er van is het gadeslaan van vogels. Zonder handleiding? U gaat toch ook niet maar lukraak fotograferen en verwacht dan een uitblik bij een amateurswedstrijd te zijn? Vogels gadeslaan gebeurt in alle stilte, juist die stilte waarnaar u te midden der beslommingen van alledag het meest hunkert. Het onderscheiden van kleed, nest en stem moet even goed worden geleerd, als het herkennen van letters of het luisteren naar muziek. Nodig zijn, zoals voor alles waarmee we ons vertrouwd willen maken: een betrouwbare gids, geduld en het scherp instellen van onze zintuigen.

In het dorp waar ik woon leven drie oude mannetjes, vissers, van ver in de zeventig. Ze zijn de staatsstukken van Nederland wanneer het om praktische kennis van vogels is begonnen. Ze vangen met klapnetten, tellen, ringen, laten weer vliegen, krijgen van heinde en ver berichten en opgaven van aantallen en nummers, kauwen hun vreselijke pruimen, totdat het daglicht bij al dit werk ongemerkt verdwijnt en drinken ook daarna nog, totdat ze in hun bedsteden stappen, hun onafscheidelijk koffiebrouwsel. Uit het buitenland komen talloze bezoekers, commissies en lieden met vele titels om hun werk en volières te bekijken. Ze koeterwalen er

op los, pruim links, pruim rechts, of het nu Japanse professors zijn of een klas middelbare scholieren uit Friesland, verduidelijken de zaak met gebaren. Allen die van voorbij de Rotte komen – op de Rotte gingen ze met acht jaar al vissen – behandelen ze op een en dezelfde manier: tóch onverstaanders. Als het moet, tureluren ze of wielewalen ze en zingen hele wijsjes als een rijtje vogels op de telegraafdraden, totdat ze het zien oplichten in de ogen van Zweden of Turken.

„Gesnopen?” vragen ze dan. „De zang kent iedereen. Allee, verder.”

Vogelleven” van Nico Tinbergen – zeer mooi uitgegeven door de Uitgeverij Ploegsma te Amsterdam en met foto's en tekeningen van de schrijver verlucht, vond bij hoge uitzondering genade in hun ogen, omdat het de mensen wegwijs maakt bij het gadeslaan en herkennen van vogels, richtlijnen geeft voor de manier waarop ze genaderd en benaderd moeten worden en bijzonderheden vertelt die zelfs deze doorgewinterde vogelkenners welwillend lieten gelden en zowaar hoog aansloegen.

„Spijtig, datte we nog altijd niet kiekeken,” zeiden ze bij wijze van verwijt aan hun geleerde collega. Want hierin had hij een stapje op hen voor.

Maar wel staat alles op kiekjes in hun bokkige kersepitten en ze zijn blij, dat ze een neefje hebben die later het werk voortzet en wél kiekt. „Laten de mensen dat boek van die Tinbergen nou eens lezen,” kreeg ik als raad mee. „Dan hoeven ze ons hier niet meer zukke hardstikke stomme vragen te komen doen over nestkastjes en legfels, over schutkleuren en eieren en vooral altijd maar weer over dat winter- en zomerkleed. Hierin vinden ze de heleboel op een kluitje. En dan konden wij eindelijk eens rustig blijven ringen...”

Ik geef de goede raad van deze ingewijden graag dan u door, vooral nu de vakanties in zicht komen. Een allerplezierigst, eenvoudig boek dat die schone tijd het hele jaar door voor u verlengt.

TIL BRUGMAN

Tekortgeschoten

In tal van gemeenteraden is, in sommige gevallen bij herhaling, de kwestie van subsidiëring van humanistische organisaties aan de orde geweest, laatstelijk vooral in verband met de vraag of instellingen van humanistische huize niet dienen te worden gelijkgesteld met kerken en genootschappen ten aanzien van de subsidiëringmogelijkheden voor gebouwen.

De afwijzende houding die daarbij in bijna alle gevallen door de meerderheid van deze gemeenteraden werd aangenomen, heeft ook buiten de humanistische kring reacties verwekt. Zo troffen wij in het Haarlems Dagblad van 22 juni onder het opschrift „Tekortgeschoten” een beschouwing aan die wij hieronder met instemming overnemen:

De ingebruikneming van de nieuwe gereformeerde kerk in Heemstede is voor de burgemeester van die gemeente aanleiding geweest een tegenstelling te verscherpen, welke reeds geruime tijd degenen die prijs stellen op een zo goed mogelijke verstandhouding tussen de verschillende bevolkingsgroepen verontrust.

Het gaat hier om de verhouding tussen kerken en on- of buitenkerkelijken en meer in het bijzonder de buitenkerkelijken, die zich verenigd

hebben in het Humanistisch Verbond. Nu geloven wij, dat elke levensbeschouwing, waar in de mate van het menselijk mogelijke ernst mee wordt gemaakt, recht heeft op ons respect en er is geen enkele reden de humanisten onze achting te onthouden, ook wanneer wij zelf een andere opvatting huldigen. Omgekeerd is ons nimmer gebleken, dat humanisten geen eerbied zouden hebben voor de inzichten van hen, die op verschillende manieren het bestaan van God als heer en meester over hun leven erkennen. Zeker is het niet waar, dat humanisten „ondermijnen wat u en mij heilig is,” zoals de burgemeester van Heemstede tot de gereformeerden in zijn gemeente heeft menen te moeten zeggen. Juist daar de „geloofsijver”, zo kenmerkend voor het christendom, aan de humanisten per definitie vreemd is, is er voor vrees voor „onderminning” geen reden.

De opmerkingen van de burgemeester werden hem waarschijnlijk ingegeven door de herinnering aan de recente debatten in de Heemstede raad, toen het er om ging of de subsidie-regeling voor kerkbouw – besluit waaraan de humanisten in de Heemstede raad van heler harte hebben meegewerkt – ook van toepassing (Vervolg op pag. 5)

Wat hebben wij aan de bijbel?

Deze vraag is bij mij opgekomen onder de lezing van een aan dit blad ter bespreking toegezonden boek, „De Bijbel, dat moeilijke boek,” geschreven door de vrijzinnig protestantse predikant Dr. A. de Wilde*).

In „Vrije Geluiden” van 12 jan. maakt prof. Lindeboom die wel waardering voor dit boekje heeft, de opmerking dat het zich wel wat te veel richt tot wat hij noemt de „Gebildeten unter ihren Verächtern” (n.l. der Religion). Of alle lezers van de „Vrije Geluiden” begrepen hebben waar prof. Lindeboom op zinspeelt — ik denk van niet, maar er zit een aardige vergelijking in. In 1799 verscheen er van de hand van de toen nog jonge theoloog Schleiermacher een werkje „Reden über die Religion an die Gebildeten unter ihren Verächtern”. Een boekje dus, enige lezingen, gericht tot die intellectuelen die de godsdienst minachtten. Schleiermacher was een briljant schrijver en zo hebben zijn „Reden” terecht een grote faam gekregen. Zij zijn nog boeiend voor wie zich enigszins voor deze dingen interesseert.

Schleiermacher is hier geen gewone apologet van het protestantse christendom, hij komt een heel eind tegemoet aan het publiek waarvoor hij schreef. Hij ontvouwt geen geloofsleer, maar distancieert zich ook van de rationalistische methode van redelijk aannemelijk maken van de godsdienstige leerstukken. In overeenstemming met de romantische sfeer van zijn tijd omschrijft hij de godsdienst als: „Smaak en zin voor het oneindige”; deze berust op het algemene gevoel van afhankelijkheid. Feitelijk vindt hier een psychologische fundering van de godsdienst plaats, in het menselijk gevoel.

Wanneer nu ruim anderhalve eeuw later van een boekje gezegd wordt dat het zich nog al richt tot een zelfde soort lieden als waarvoor Schleiermacher schreef, dan heeft de schrijver — nu niet aan de godsdienst, maar over de bijbel — verwante onderwerpen overigens — het deels gemakkelijker, deels moeilijker dan Schleiermacher.

Er is zo het een en ander gebeurd in die anderhalve eeuw. Inzake de godsdienst en de bijbel kan een vrijzinnig protestant in zover vrijer schrijven dan toen, dat hij niet als over een heilig boek behoeft te spreken, tekstkritiek mag aanvaarden, het menselijk element mag onderstrepen.

(Slot van pag. 4)

zou kunnen worden verklaard voor de stichting van gebouwen door andere, niet-kerkelijke belangrijke geestelijke stromingen. Ook bij die gelegenheid heeft de burgemeester, zij het zonder daartoe argumenten aan te voeren, van zijn anti-humanistische gezindheid blijk te geven.

Wij vragen ons af of een dergelijke gedragslijn in overeenstemming kan worden geacht met de eisen welke aan de vervulling van het burgemeestersambt dienen te worden gesteld. Een burgemeester, een vertegenwoordiger der Kroon nog wel, dient in alle opzichten boven alle groeperingen te staan. Voor hem zijn er geen eerste- en tweede- of zelfs derde-rangsburgers, hoe hij in privé ook over hun handel en wandel moge denken. Juist van een burgemeester, die bij de uitoefening van zijn ambt in elk opzicht objectief moet handelen, mag verwacht worden, dat hij alles zal doen om de saamhorigheid van de burgerij te bevorderen, zeker in dit tijdsgewricht, en dat hij zich ervoor zal hoeden tegenstellingen toe te spitsen. Het spijt ons, dat de burgemeester van Heemstede, die overigens al zo vaak blijk heeft gegeven van goed begrip voor de hoge eisen van zijn ambt, de gelegenheid heeft verzuimd om te bewijzen, dat hij eveneens deze opvatting van zijn taak is toegegaan.

Zijn moeilijkheid is dat de bijbel niet meer als anderhalve eeuw geleden een algemeen gelezen boek is. En mochten er in Schleiermachers tijd al veel verachters van de godsdienst zijn onder intellectuelen, tegenwoordig zijn christelijk geloof en bijbel voor een veel bredere groep haast vreemde en ontoegankelijke zaken. Ja, de bijbel is tot ver in de kringen van zich toch nog christelijk noemenden een bijna onbekend boek geworden, dat, als zij het bezitten, niet gelezen wordt.

Dr de Wilde ziet in de bijbel een der grootste vormende krachten in de historie en ik kan een heel eind met hem meegaan, wanneer hij het gevaar oproept van het leven in een heden dat zijn verleden niet in zich heeft opgenomen en verwerkt, wanneer hij in de „getechniseerde barbaar” het gevaarlijkste soort mens ziet dat er ooit geweest is. Ongetwijfeld behoort bij ons verleden, in onze westerse cultuurkring, een bijbel die naar alle kanten zijn invloed heeft uitgestraald. Nu ligt er in de situatie volgens mij iets paradoxaals: het christendom, als ik dit moeilijk hanteerbare begrip even mag gebruiken, heeft zelf tot deze vervreemding van de bijbel meegewerkt, zijns ondanks. Want de schrijver mag nu wel wijzen op allerlei verkeerd bijbelgebruik, maar wanneer hij op pag. 16 decreteert: „Zó moet u de bijbel lezen”, dan vraag ik: móet ik? Hij poneert dat in de bijbel de Christusgestalte centraal is, maar als ik het Oude Testament lees, dan behoeft ik nog niet eens een joodse bril op te zetten om het met hem oneens te zijn. En als ik lees, dat er in de bijbel een persoon optreedt en een mensenleven geleefd wordt „waarin het geheim van de werkelijkheid openbaar wordt”, dan krijg ik neiging te zeggen „laat mij nu de bijbel maar op mijn manier lezen”. Er is een aversie tegen de bijbel en een vervreemding van dit boek — dat inderdaad op onze westerse wereld een grote invloed heeft uitgeoefend — ontstaan, doordat het steeds aan een of andere kerkelijke ketting heeft gelegen of gestoken is in het stemmige, bepaald niet aantrekkelijke kerk-zwart.

Ik kan mij voorts best een lezer voorstellen die zegt: nu wil ik de bijbel eens als een „gewoon” boek lezen. Hij zal dan in de evangeliën de figuur van Jezus „ontmoeten” (zegt men tegenwoordig graag), maar in het geheel niet tot de ontdekking komen dat hem hierin het geheim van de werkelijkheid openbaar wordt. Hij zal misschien zelfs grote moeite hebben zich deze figuur reëel voor te stellen.

Voor de overtuigden, voor hen die „geloven” in de trant van de schrijver, kan een boekje als dit ongetwijfeld verhelderend zijn. Zij krijgen antwoorden op allerlei vragen en inzicht in die antwoorden, die van de bijbel uit gegeven kunnen worden. Maar iedere generatie en elke christelijke confessie leest er zijn antwoorden uit en als de schrijver opmerkt dat de waarheid van de bijbel zo groot is dat de mensheid er in tweeduizend jaar nog maar een beetje van verstaat, ook diegenen die zich christenen noemen, dan is dat een typische overschatting van het eigen standpunt, wanneer er mee gezegd wil zijn, dat de bijbel nu pas goed verstaan wordt. Dr de Wilde schrijft: „tenslotte gaat het om het actuele verstaan van de bijbel”. Heeft men dat vroeger, indien al niet zo gezegd, ook niet willen zeggen of bedoeld?

Het gehele verleden is steeds voor ons actueel als we het in ons heden willen opnemen en verwerken. In dat verleden hebben overal en steeds levende, d.w.z. lijdende, strijdende, strevende, denkende mensen zich rekenschap van hun bestaan gegeven en de werkelijkheid pogen te weerstaan. Er zijn onder de mensen figuren geweest die zuiverder, dieper in die werkelijkheid schouwden en voorbeelden waren van mens-zijn.

Die „goede” oude tijd

„Weigert een vrouw te gehoorzamen, en luis-tert zij er niet naar, wanneer de man haar terecht wijst, dan is het raadzaam, haar naar de mate van haar schuld met de zweep te ranselen... Is haar schuld zeer groot, dan is de zaak niet zo eenvoudig, en haar ongehoorzaamheid al te erg, trek haar dan het hemd uit, grijp haar bij de handen en geef haar er flink van langs, om erger te voorkomen, met de zweep...”

Huisreglement van de pope (Russisch priester) Sylvester uit het midden der 16e eeuw.

Misschien wordt van het geheim van die werkelijkheid overal iets geopenbaard, wellicht ook nergens en moeten wij blijven leven met open vragen en het geheim geheim laten, waarbij dan nog dit geheim zeer verschillend aanvaard, ondergaan — met wanhoop of niet verering — of bepeinsd kan worden. Als humanist kan ik tot geen andere conclusie komen dan deze: als iemand zegt dat in een gestalte hem het geheim van de werkelijkheid openbaar wordt, dan is dit geen „ontdekking”, maar een overlevering, die hij zich toeëigent.

Mijn conclusie is dan ook dat het in de grond minder om de bijbel gaat in dit boekje, maar om de betekenis die in een bepaalde protestantse kring de bijbel thans heeft. Ze is nog steeds een openbaringsboek, ook in de vrijzinnige(?) opvatting die aan dit boekje ten grondslag ligt. Wanneer er omtrent Jezus staat: „De bijbel beschrijft de weg, die God met de mensen is gegaan in zijn bijzondere openbaring aan Israël. Deze weg is uitgelopen op Jezus van Nazareth”, dan ligt achter deze woorden een theologie die de bijbel kleurt, zoals een humanist ze niet gekleurd wenst. En als daarop volgt: „De weg die God voortaan met de mensen gaat, gaat niet meer buiten deze Jezus van Nazareth om”, dan krijgt hij een gevoel van beklemming. Hem hindert of ergert deze aanspraak van christenen op de exclusiviteit die voor hem een aanmatigende beperktheid betekent — van deze weg welke de, d.w.z. alle mensen, moeten gaan. Deze visie op de geschiedenis leidt dan tot de conclusie, dat „in de huidige wereld twee grote bewegingen om de ziel van de mensheid (worstelen): het christendom en het communisme”. Afgezien van het feit, dat, nota bene in de „huidige wereld” andere godsdiensten, die miljoenen aanhangers tellen, hiermee weggewist worden, (islam, boeddhisme, hindoeïsme, jodendom), ligt in zulk een beschouwing een gevaarlijke tendens, die in het verleden al zoveel onheil heeft gesticht en eventueel nog kan stichten. Een boekje als dit, ook of juist in zijn bedoeling „moderne mensen” aan te spreken, toont duidelijk de wezenlijke afstand tussen een christelijke en een humanistische zienswijze.

O. N.

*) Uitgave van Van Gorcum & Comp. N.V., Assen, 1956, in de serie: Het Onaantastbare.

Lezingen voor de Vara

28 juli, 10 uur: mevr. H. A. Polak-Schwarz over „Internationaal humanisme”.

4 augustus 9.45 uur: Prof. dr. G. Stuijveling over „Wereldomvattend humanisme”.

11 augustus, 10 uur: J. Bijleveld over „Indrukken van het Internationaal Humanistisch Congres te Londen”.

18 augustus, 9.45 uur: Dr. Arnold Saalborn over „Op eigen kracht”.

Automatisering en operationeel denken

De onderling uiteenlopende verschijnselen die we samenvatten onder de term „automatisering” vormen tezamen slechts een fase in een groot ontwikkelingsproces. Het proces, namelijk van geleidelijke verandering in de wijze van arbeiden en produceren. Het toenemend gebruik van ingewikkelder en verfijnder instrumenten en hulpmiddelen is een uiterlijk aspect van deze verandering. Om dit toenemend gebruik mogelijk te maken is het nodig dat het arbeids- en produktieproces gerationaliseerd wordt. Men benadert het op een wijze die we *operationeel* zouden kunnen noemen. Deze operationele denkwijze heeft een versterkende invloed op het hele moderne leven.

In de operationele benadering wordt het arbeids- en produktieproces als geheel ontleed en begrepen in zijn functionele samenhang van bepaalde, duidelijk onderscheiden *arbeidsverrichtingen, bewerkingen of operaties*. Deze ontleiding gaat zo ver tot men stuit op de meest elementaire eenvoudige bewerkingen en verrichtingen. Pas wanneer men het arbeidsproces zo heeft geanalyseerd en begrepen, is het mogelijk de elementaire menselijke verrichtingen te laten overnemen door speciaal daarvoor geconstrueerde machines die doeltreffender, sneller en nauwkeuriger zijn en het functionele verband van de samenstellende elementaire bewerkingen zodanig onderling af te stemmen en te coördineren door transfer-, koppelings- en regelmechanismen dat het geheel „automatisch” verloopt.

Het is duidelijk dat mechanisering en automatisering alleen maar uitingen zijn van deze ingrijpende rationalisering van het arbeids- en produktieproces. De operationele benaderingswijze reikt verder dan de technische en economische kanten van het vraagstuk. De consequenties gaan hier ver boven uit en raken fundamentele *menselijke verhoudingen*: de arbeids- en produktieverhoudingen, de wijze van arbeiden, de waardering van de arbeid, de rol van de menselijke arbeid in het totaal van de zelf-ontplooiing. In een *humanistische* beschouwing van het probleem van de automatisering moeten wij de samenhang met deze fundamentele verandering in de denkwijze van de moderne mens voortdurend in het oog houden.

Kenmerkend voor de *operationele denkwijze* is de analyse van een ingewikkeld proces tot in de functioneel samenhangende, elementaire operaties. Deze analyse leidt tot inzicht, tot een weten hoe iets functioneert. De volgende stap bestaat daaruit dat men de elementaire verrichtingen mechaniseert. Men construeert apparaten, instrumenten, machines om deze elementaire verrichtingen van de mens over te nemen. Men vervangt hiermee niet alleen bepaalde functies van menselijke handen, menselijke zintuigen, ja zelfs van menselijke hersens, men vergroot niet zelden het bereik en de doeltreffendheid van deze functies vele malen. Nieuwe bewerkingen worden mogelijk.

In dit verband is het misschien interessant op te merken tot welke indrukwekkende resultaten de operationele denkwijze heeft geleid in de mo-

derne operatie-techniek. Dit is heus geen woordenspel. De vooruitgang van de operatietechniek, immers, is niet denkbaar zonder de verdiepte kennis omtrent de verrichtingen van het menselijke lichaam, zonder de uitvindingen van preparaten die deze verrichtingen kunnen reguleren, en zonder de constructie van vernuftige instrumenten die ingewikkelde ingrepen snel en nauwkeurig mogelijk maken.

De rationaliserende, berekende trant van het operationele denken komt het sterkst tot uiting in wat men „*operational research*” noemt en wat in het Nederlands meestal wordt vertaald met „beslissingskunde” maar beter zou kunnen worden aangeduid als „*conclusiekunde*”. De *operational research* is gegroeid uit de wiskundige benadering van kansspelen, uit de wiskundige „speltheorie” zoals die o.m. door John von Neumann is uitgewerkt. In de laatste wereldoorlog nam de *operational research* een grote vlucht. Men werd geplaagd voor grote, verantwoordelijke beslissingen. Vooral militaire leiders konden bij de keuze van een speciale strategie niet meer vertrouwen op intuïtieve gissingen en moesten de hulp inroepen van wiskundigen. Een situatie met alle meespelende factoren moest worden geanalyseerd, de consequenties van een bepaalde strategie worden doorberekend. Deze berekeningen werden vaak alleen mogelijk gemaakt door de constructie van rekenmachines. Deze berekeningen stelden in staat een situatie te overzien, conclusies te trekken omtrent de draagwijdte van een bepaalde strategie, en zo een beslissing niet meer te baseren op intuïtieve zienswijzen maar op grond van kwantitatieve gevolgtrekkingen. Ook in de Koreaanse campagne is van Amerikaanse zijde op uitgebreide schaal van de „*operational research*” gebruik gemaakt. Tegenwoordig vindt de *conclusiekunde* meer en meer toepassing in de economie, met name de bedrijfs-economie.

Hoever reikt de toepasbaarheid van de operationele denkwijze? Van een te onderzoeken situatie moet een mathematisch model kunnen worden geconstrueerd. De meespelende factoren moeten *kwantificeerbaar* zijn, ze moeten in getallengrootheden kunnen worden uitgedrukt. Factoren die niet meetbaar zijn moeten uit de beschouwing worden weggelaten. In de noodzakelijke verwaarlozing van niet berekenbare grootheden ligt de grootste zwakte van de operationele denkwijze en haar eenzijdigheid. Binnen het geldigheidsbereik echter heeft men door de berekenbaarheid een bepaalde mate van zekerheid. Heeft men eenmaal de functionele samenhang goed door en is men er in geslaagd een mathematisch model te construeren dan volgt de berekening vrijwel „automatisch”, eventueel door middel van rekenmachines.

Hier zien we het verschijnsel van de automatisering op een heel ander gebied optreden dan in de industriële productie! En hiermee zijn we op een ons inziens uitermate belangrijk aspect beland van het probleem van de automatisering.

Automatische processen zijn allerm minst een monopolie van het menselijke vernuft. Dezelfde operationele analyse, niet alleen van arbeids- en produktieprocessen maar van alle mogelijke verrichtingen in levende organismen, heeft aangetoond hoe verrassend veelzijdig het verschijnsel van de *automatische regulering in de levende natuur* voorkomt. Het menselijk lichaam is daar een verbluffend voorbeeld van. Vele levensprocessen gaan „vanzelf”, „automatisch”, zonder dat wij er ons bewust van zijn. Hetzelfde ver-

schijnsel van de „*negatieve terugkoppeling*”, waar we in de industriële automatisering en in de hele techniek zo ruimschoots van gebruik maken, vinden we op duizenden manieren in het levende organisme terug: bij het constant houden van de lichaamstemperatuur, bij het reguleren van de bloedsamenstelling, in de werking van hormonen. En niet alleen op dit biologische (somatische) niveau, ook op het psychische niveau treffen we vele automatische regelmechanismen aan, zoals de psycho-analyse ons overvloedig heeft weten aan te tonen. In het onbewuste of onderbewuste zieleleven spelen zich vele automatische processen af van afweer, van compensatie, van verdringing en weer opduiken in vermomde gedaanten in dromen en „*Fehlleistungen*”. Men zegt wel eens dat het bewustzijn maar een dun vlies is over een afgrond diepe oceaan van *onbewuste, automatische bio-psychische processen*.

Wanneer wij als mensen in staat zijn tot onze ongetwijfeld indrukwekkende prestaties, dan is het vooral omdat we beschikken over dit onbewuste oerreservoir van automatische vermogens. Veel van wat we presteren verrichten wij min of meer automatisch. We gaan hier zo makkelijk overheen, juist omdat dit niet vol tot ons bewustzijn doordringt, omdat wij dit meestal *vanzelfsprekend* aanvaarden. Pas in een moeizaam proces van operationele analyse dringen we tot de geheimenissen door en weten we ons de functionele samenhang bewust te maken. We staan in dit fascinerende onderzoek van de geheimen van de natuur eigenlijk nog maar pas aan het begin. Maar reeds bij dat begin worden we getroffen door de ontdekking van de betekenis van automatische processen.

Veel van deze automatische processen zijn verankerd in erfelijke aanleg. Vele levensprestaties vloeien voort uit wat wij aanduiden met de mysterieuze term „*instinct*” — dat vermogen dat ons — mensen en dieren — in staat stelt handelingen te verrichten „*vanzelf*”, „*automatisch*”, zonder geleerd te hebben. Maar ook een groot gedeelte van het proces van *aanleren* gaat nog min of meer „*automatisch*”, wordt ons met de paplepel ingegoten. Veel van onze voorstellingen, waardebepalingen, aspiraties worden gevormd bepaald in de *stilsprekende* omgang met al die opvoedende elementen van ons cultuurmilieu. Het opgroeiende kind, en zelfs de zogenaamde volwassen mens leren vele dingen „*automatisch*”, spelenderwijs, bijna kritiekloos. *Alles wat we min of meer automatisch verrichten, kunnen verrichten, behoort tot onze verworvenheden*. Ieder individu zal zich de verworvenheden van het geslacht zelf eigen moeten maken. Maar juist doordat dit zich-eigen-maken min of meer automatisch, spelenderwijs, kan gebeuren is de mogelijkheid gegeven dat het individu in *verkort proces* herhaalt en zich-eigen-maakt wat het geslacht in eeuwen en eeuwen zich moeizaam heeft verworven en veroverd.

En zo zien we ook hoe de operationele analyse moeizaam tot het inzicht komt van de functionele samenhang van bepaalde processen, deze processen ontleedt in de samenstellende elementaire bestanddelen, en hoe dan door deze elementaire operaties te mechaniseren en in hun samenhang te automatiseren een nieuwe verworvenheden wordt toegevoegd, wordt eigen-gemaakt, aan het totaal van *vanzelf-verlopende, automatische processen* wordt toegevoegd. *Operationeel analyseren alleen is niet voldoende. In de fase van automatisering wordt pas het inzicht tot technische, praktische verworvenheid. Inzicht in de functionele samenhang is het begin. Inzicht is het resultaat van de enkele onderzoeker. Mechanisering en automatisering zijn eveneens het werk van de individuele creatieve uitvinder. Pas dan is de massale verwerkelijking door en voor de collectieve groep mogelijk. En deze verwerkelijking en toeëigening door de massa geschiedt makkelijker dan het moeizame onderzoek van de uitvinder, om zo te zeggen „*automatisch*”.*

KWEE SWAN LIAT

VREDESACTIE

Radicaal Pacifistisch Maandblad

onder redactie van Dr. W. J. JONG en H. KUYSTEN

Administratie-adres: Postbus 246, Rotterdam

Postgiro 445129 • Abonnementsprijs f 5.— per jaar

IK denk er ZO over

Geloof in de jeugd (4)

WAT de heer H. Lips op zondag 7 april voor de VARA gezegd heeft, weet ik niet, maar uit de strekking van het artikel van de heer C. Kwant (M en W van 1 juni) maak ik op, dat de heer Lips bepaald niet somber gestemd is m.b.t. de „tegenwoordige (verwilderde) jeugd“.

Nu staan er in dat artikel van de heer Kwant zonder twiifel enige behartigenswaardige dingen, zoals b.v. dat er bij het onderwijs meer aandacht besteed zou moeten (kunnen) worden aan karaktervorming en goede manieren (zoals dit o.a. bij het Montessori-onderwijs wordt nagestreefd! - JW). Voorts, dat (heel wat) ouders hun kinderen wel eens te veel aan zichzelf overlaten, waaraan ik wil toevoegen: hun niet de liefdevolle aandacht schenken, die zij zo broodnodig hebben.

Maar helaas, er staan, naar mijn mening, heel wat meer kwade dingen in hetzelfde artikel. Ik wil het niet meer hebben over de brave jeugd van vroeger. Per slot van rekening behoor ik zelf tot de generatie, die 25 jaar geleden de jeugd vormde, en ik zou de heer Kwant een paar dingen uit mijn jeugdijaren kunnen vertellen, die hem versteld zouden doen staan. Toch waren mijn ouders en die van mijn jeugdige bentgenoten principiële tegenstanders van alles wat naar „moderne opvoeding“ zweemde.

Evenmin wil ik ontkennen, dat er met de tegenwoordige jeugd, in 't algemeen gesproken, something rotten is. Of echter de oorzaken hiervan zo aan de oppervlakte liggen als de aanduidingen van de heer Kwant zouden doen vermoeden, betwijfel ik, eveneens, of diens wel wat snelle conclusies gerechtvaardigd zijn.

In de eerste plaats moet nog aangetoond worden, dat het deel van de jeugd, dat verwilderingsverschijnselen vertoont, inderdaad een zgn. „vrije opvoeding“ heeft gekregen. Voorlopig is het een losse bewering, die, voor zover mij bekend, niet op statistisch materiaal berust. Overigens komt het mij voor, dat niet altijd voldoende wordt beseft, dat de sterk gewijzigde opvoedingsmethoden mensen kunnen vormen met karakterstructuren, die *nog niet* passen in het bestaande maatschappelijk bestel. Men moet zich dan echter de vraag stellen, wat er nu moet gebeuren: keren wij terug naar het oude opvoedingssysteem, gebaseerd op „gestrengheid en tucht“, omdat „het leven wrede en streng is en veelal zonder liefde“, zoals de heer Kwant schrijft, of aanvaarden wij, dat de moderne opvoeding beter is dan de verworpen. In het laatste geval moeten wij iets doen aan dat wrede leven!

De beslissing lijkt mij niet moeilijk: het oude opvoedingssysteem is niet op losse gronden verworpen. Immers, het kweekte juist wrede, strenge mensen, die wegens een tekort aan ontvangen liefde veelal zelf niet tot liefde in staat waren. Want wij mogen niet vergeten, dat „het“ leven ons leven is. Wij, de vorige jeugd, streng opgevoed als wij zijn, maken, dat het tegenwoordige leven wrede en liefdeloos is. Waaruit volgt, dat de weg terug, die de heer Kwant propageert, zou betekenen, dat men het kwaad ging bestrijden met zijn oorzaak.

Op een andere plaats heb ik al eens geschreven, wat ik hier wil herhalen, dat met de term „Sociale aanpassing“ meestal wordt bedoeld: aanpassing aan de bestaande opvattingen over wat hóórt en wat niet hoort. Ik ben van mening, dat deze sociale aanpassing niet het doel van de opvoeding mag zijn, omdat „sociaal gedrag“ niet kan betekenen, dat men vrede zou moeten hebben met een gegeven maatschappelijke situatie. Integendeel, als een maatschappelijk stelsel onsociale en ongezonde toestanden handhaaft of bevordert, zal de sociaal-ingestelde mens in verzet komen tegen dit stelsel. Met andere woorden: de opvoeding mag niet tot doel hebben mensen te vormen, die in een bepaalde maatschappelijke structuur passen; het kan slechts haar taak zijn evenwichtige, harmonieuze, zelfstandige mensen te vormen, die vrede kunnen hebben met

zichzelf, en daardoor ook tot liefde voor anderen in staat zijn. Zulke mensen zullen de wereld zodanig kunnen inrichten, dat zij er gelukkig kunnen leven.

Tenslotte: dat er in deze overgangstijd wel eens wat extra brokken gemaakt worden, vooral door hen, die het oude niet geheel gekend hebben en het nieuwe nog niet bezitten, is begrijpelijk en moet ons maar niet al te zeer verontrusten.

J. WILSCHUT

Geloof in de jeugd (5)

IN tegenstelling tot de redactie van „Mens en Wereld“ wil ik allereerst doen uitkomen, het in grote lijnen wel eens te zijn met het betoog van de heer C. Kwant inzake dit onderwerp in Mens en Wereld van 1 juni j.l.

In het bijzonder ben ik het eens met het laatste deel hiervan, waar hij zegt:

„Er bestaat maar één oplossing en dat is opvoeding en strenge tucht; de jeugd moet leren niet alleen dat te doen, waarin ze plezier heeft, maar ook datgene wat ze niet aangenaam vindt.“

Mijn oordeel over dit onderwerp berust op een 38-jarige ervaring bij het technisch onderwijs. Aan de mening van mensen, die niet dagelijks en regelmatig met jonge mensen omgaan, mag men mijns inziens niet te veel waarde toekennen. En dan mo- ge de heer Lips vooral bedenken, dat jongelieden in militaire dienst, die behoefte tonen aan geestelijk contact door hiervoor naar „De Ark“ te komen, karaktereigenschappen vertonen, die zeker ver boven het gemiddelde peil der hedendaagse jeugd liggen.

Men spreekt tegenwoordig veel over „vrije opvoeding“ en bedoelt dan de vrijheid van de jeugdige mens bij de opvoeding zo min mogelijk aan te tasten. Maar vrijheid zonder tucht onttaardt in slapheid en losbandigheid. Deze eigenschappen domineren thans bij een belangrijk deel onze jeugd, vooral dáár waar de tucht bij de opvoeding ontbreekt.

De gevolgen hiervan zijn nu alleen nog waar te nemen aan de vaak zonderlinge gedragsuitingen van veel jongeren. Maar over een aantal jaren zullen de schadelijke gevolgen hiervan ook in onze maatschappelijke structuur tot uiting komen. Dit tot schade van onze gehele samenleving.

Met dit gebrek aan tucht heb ik dan allereerst de opvoeding door de ouders op het oog, hoewel we daarbij zeker de schoolopvoeding niet mogen vergeten. Te veel ouders geven de kinderen in alles hun zin en menen goed te doen al hun wensen zoveel en zo vlug mogelijk te vervullen. Met het gevolg, dat deze kinderen hun eisen steeds hoger gaan stellen en bij niet voldoen hieraan ontevreden worden en zich te kort gedaan voelen. De woorden „neen, dat gaat niet“ of „dat gebeurt niet“ durven veel ouders niet meer uit te spreken.

Zo ook met de kwestie van het zakgeld. Niemand onzer zal bezwaar hebben, de kinderen naar gelang van hun leeftijd enig zakgeld te geven. Dit kan zelfs een zeer opvoedende werking hebben, hun begrip voor de waarde van geldbezit bijbrengen en hun spaarzin bevorderen. Maar thans doen zich excessen voor, waarbij ouders een zekere mate van gehoorzaamheid hunner kinderen trachten te kopen met een buitensporig hoog zakgeld.

Een dergelijk geval maakte ik enige tijd geleden met één mijner leerlingen mee. Deze jongen vertelde mij, dat hij f 10,- per week als zakgeld kreeg onder voorwaarde, dat zijn ouders zo weinig mogelijk last van hem ondervonden. Dit is met andere woorden, dat zij zich zo weinig mogelijk met zijn opvoeding behoeften te bemoeien.

Een ander, maar dan meer een massaverschijnsel is, dat zeer veel jonge mensen grote tegenzin vertonen voor geregelde arbeid en lichamelijke inspanning. Iedere inspanning is hun teveel, behalve dan bij sportprestaties waarbij hun eerzucht bovenma-

MENS EN WERELD

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: dr. H. Bonger.

Redactiesecretaris: H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam, Telefoon: 80641.

Administratie, abonnementen en advertenties: Oudegracht 152, Utrecht. Telefoon: 10163. Postgiro 304960, t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht.

Advertentietarieven op aanvraag. Kleine advertenties: f 0,20 per woord. Abonnementenprijs: voor leden van het Humanistisch Verbond f 3,50 p. jaar, voor niet-leden f 6,-. Buitenland f 6,50. Losse nummers: f 0,25.

tig wordt geprikkeld en de inspanning veelal niet te lang duurt.

Nu reeds steunen veel bedrijven en kantoren voornamelijk op hun oudere arbeidskrachten, aangezien veel onzer jongeren niet de noodzakelijke arbeids- lust en plichtsbetrachting kunnen opbrengen. Hun voornaamste interesse is veelal gericht op de klok n.l. het tijdstip waarop ze hun arbeid kunnen be- eindigen. Waar gaat dit heen als eenmaal deze ouderen door jonge arbeidskrachten moeten worden vervangen?

Op gevaar af voor een pessimist te worden aan- gezien, wil ik nog een andere, minder prettige geestesuiting onzer jongeren (en misschien ook van veel ouderen) naar voren brengen. En dit is hun vaak baldadige vernielzucht. Deze behoeven we niet alleen aan te tonen met de uitpattingen tijdens de rock 'n' roll-relletjes in ons land of de excessen in de Zweedse hoofdstad op oudejaarsavond. We kun- nen dit verschijnsel regelmatig in onze naaste om- geving waarnemen aan de veelal baldadige bescha- digingen aan parken, tuinen, straatlantarens enz.

Als leraar bij het technisch onderwijs kan ik bij- na dagelijks constateren, hoe de jongens velerlei en zelfs kostbare gereedschappen en werktuigen met een zekere wellust vernielen. Ook in het bedrijfsle- ven heeft men ernstig met dit euvel te kampen en belooft de schade, die hierdoor wordt veroorzaakt, vaak enorme bedragen.

Het is onbegrijpelijk, dat nog zoveel opvoeders een soort struisvogelhouding tegenover deze proble- men aannemen en de ernst hiervan niet kunnen of willen inzien. Om deze dingen juist te beoordelen moet men niet te veel idealist zijn, maar met beide benen op de grond staan.

Hoewel ik geenszins wil behoren tot diegenen die menen, dat de jeugd vroeger beter of braver zou zijn dan thans, zijn er toch opvallende verschillen. Het leven was vroeger in het algemeen veel harder en daarmede eveneens de opvoeding. Door de har- dere levensomstandigheden en de veel zwaardere strijd om het bestaan, was er vanzelf ook meer ar- beidslust en plichtsbetrachting. De arbeidende jeugd had minder vrije tijd en de meerdere vrije tijd van thans wordt lang niet altijd goed besteed. Zo komt het, dat vele jongeren de vrije tijd als hoofdzak en de arbeid als bittere noodzaak gaan beschouwen.

Nu zouden we bij onze beoordeling der huidige jeugd fout zijn, als we de genoemde slechte eigen- schappen alleen de jeugd verweten. Zij zijn veelal niet meer dan het produkt hunner opvoeding. De grootste schuld ligt bij een groot deel van de hui- dige generatie van ouders. Ouders, die wel kinderen voortbrengen, maar deze kinderen niet meer kunnen of willen opvoeden. Ouders, die zelf te veel van het leven willen genieten, te veel tijd voor zichzelf op- eisen, om hun taak als ouders en opvoeders naar behoren te kunnen vervullen. Ja zelfs ouders, die hun kinderen na ze eerst te hebben verwekt, al spoed- igit als een last gaan beschouwen en hierdoor hun taak als opvoeders verwaarlozen.

Door de grotere welstand, waarin wij thans leven, is de opvoeding aan het verslappen, de nood- zakelijke tucht wordt minder en mede hierdoor lo- pen we te grote kans een verweekt, energieloos ge- slacht te vormen. Een geslacht, dat in de toekomst niet meer bestand zal zijn tegen de harde werkelijk- heid van het leven. De geschiedenis toont ons aan, dat volkeren na een grote welstand te hebben be- reikt, verslaptten naar lichaam en geest en uiteinde- lijk ten onder gingen.

Geloof in de jeugd? Natuurlijk zullen wij ons ge- loof in de jeugd behouden. Maar dan zal de jeugd moeten tonen, dat zij dit geloof waard is, opdat wij weer met recht kunnen zeggen „Aan de jeugd is de toekomst.“ J. C. ROOS

(Discussie gesloten)

Adverteer in „Mens en Wereld“

Tarieven op aanvraag — Kleine advertenties: f 0,20 per woord
Administratie Humanistisch Verbond - Oudegracht 152, Utrecht - Tel. 030-10163

NEDERLANDSE WERKGEMEENSCHAP VOOR INDIVIDUALPSYCHOLOGIE

Leergang Individualpsychologie

2-jaarlijkse cursus te AMSTERDAM op maandagavonden, die een grondslag legt tot het begrijpen en oplossen van conflicten en moeilijkheden in de dagelijkse omgang met kinderen en volwassenen, in huis, school en bedrijf.

Aanvang der cursus 16 september 1957 om 19 uur

Opgave en nadere inlichtingen bij het secretariaat:
Wessel Gansfortstraat 21, Amsterdam-W., tel. 020.13334

REKENSCHAP

Driemaandelijks tijdschrift voor wetenschap en cultuur, onder redactie van Prof. Dr. H. Freudenthal, Prof. Mr. Dr. H. R. Hoetink, F. P. Huygens, Dr. B. W. Schaper, Prof. Dr. G. Stuiveling en Prof. Dr. L. G. van der Wal.

Abonnementsprijs f 7,50 per jaar (voor donateurs en contribuanten van Socrates en voor studenten f 6.- per jaar).

Gratis proefnummers aan te vragen bij het Secretariaat, Oudegracht 152, Utrecht.

Uitgave van de Humanistische Stichting Socrates.

**Lectuur voor
buitenkerkelijken**

door een buitenkerkelijke

werken van **Ir. Felix Ortt**

Verkrijgbaar bij Stichting
Felix Ortt-Fonds, Soest, postrek. 411958

1. Redelijke Religie f 0,60
2. De Psychische Energie als levens-
beginsel (natuurwetenschappelijk
en parapsychologisch gegrond) f 0,75
3. Ons Levensdoel f 0,50
4. Over Religie f 0,40
5. Het Leven na de Dood f 1,20
6. De Scheppings- en de Paradijs-
legende in nieuwer licht gezien f 0,75

CREMATIE

*Heeft U reeds een
codicil geschreven?
Wacht niet tot het
te laat is.
Op verzoek worden
codicil-formulieren
gaarne toegezonden.*

**VERENIGING
VOOR FACULTATIEVE
LIJKVERBRANDING**

Riouwstraat 186, 's-Gravenhage
Telefoon K 1700-554797

ANTWOORD

op kindervragen geeft de brochure

**KINDEREN
TUSSEN HUMANISME
EN CHRISTENDOM**

door A. J. Groenman-Deinum

In deze brochure behandelt de
schrijfster de voorlichting over
de godsdienst in de humanis-
tische gezinsopvoeding.

Prijs f 0,75.

*Deze nieuwe uitgave is verkrijgbaar bij
Centraal Bureau Humanistisch Verbond,
Oudegracht 152, Utrecht. Tel. 030-10163,
postgirorekening 304960.*

Jongeman, goed bekend met polyester-
glasvezel (handvormmethode) wenst van
betrekking te veranderen.

Brieven onder no. juli 4, bureau v. d. blad.

Indien U zich in de rijen
der humanisten heeft geschaard en
bovendien lid is van de P.v.d.A.

sluit U dan aan bij de

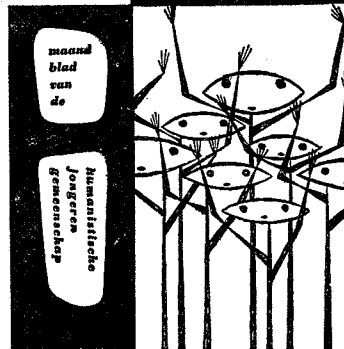
**HUMANISTISCHE
WERKGEMEENSCHAP**

in de Partij van de Arbeid!

*Vraagt U eens een proefnummer
van ons maandblad
„VERNIEUWING”*

Het secretariaat der H.W.G.,
Haagweg 210, Leiden,
verstrekt U gaarne inlichtingen

LIBERTYN

Wat leeft er onder de jongeren?

maandblad h.j.g.

redactie secr.: johan hardick,
delistraat 5, enschede
administratie: mr. p. n. arnt-
zeniusweg 16, amsterdam-o.

abonnement f 2.— per jaar

postgiro 584802 t.n.v. penningm.
h.j.g. te hardinxveld-giessendam.

VACANTIE

Wij zoeken voor onze zoon, 13 jaar, tot
begin september een prettig tehuis, waar
jongens van zijn leeftijd zijn. Liefst in een
mooie streek, waar gelegenheid tot zwem-
men en roeien bestaat. Eventueel voor de
helft van de vakantie-tijd, zodat er geruild
kan worden. In ons gezin bestaat ook de
mogelijkheid voor een prettige vakantie.
Brieven onder no. juli 3, bureau v. d. blad.

*De kerkelijken zorgen voor hun wezen door
het instandhouden van weeshuizen etc.*

*Buiten-kerkelijken zorgen voor hun wezen
door zich aan te sluiten bij de*

WEEZENKAS

**Vereniging op de grondslag
van het beginsel:**

„Opvoeding zonder geloofsdogma”

Inlichtingen omtrent het lidmaatschap
bij de Secretaris W. DE HAAS,
Adm. de Ruyterweg 234, Amsterdam-W

Een overzicht van wat er aan studies op het
gebied van het humanisme is verschenen,
kunt U vinden in

**Bibliografie
van het Humanisme**

samengesteld door

Dr. Kwee Swan Liat

In acht hoofdstukken zijn de studies syste-
matisch gerangschikt; een alfabetisch regis-
ter vergemakkelijkt het gebruik van deze
bibliografie.

Prijs f 3,90

Te bestellen bij Centraal Bureau Humanistisch
Verbond, Oudegracht 152, Utrecht.
Tel. 10163, postgiro 304960.